

AAU / SAMF.

03 OKT. 2002

3. oktober 2002

Bedømmelse af

Sagsnr. 2001-572/05-0002

LJ MN LØJ MB

Anders Lundkvist's (AL) afhandling:

"Hoveder og Høveder – en socialistisk og demokratisk kritik af det private samfund" (2002)

Det er et imponant værk, der er indleveret af AL. Alene omfangsmæssigt betegner værket en imponerende indsats: 728 sider fordelt over fem bøger bevidner en arbejdsindsats af længerevarende og intensiv karakter. Belæstheden, der fremgår af værket, bøgerne, og evnen til at læse sig ind i store og komplicerede problemstillinger, er ligeledes ubetvivlelig, ligesom AL evner at give selvstændige kommentarer til de fremholdte forfattere, der har bidraget til at belyse delproblemstillinger inden for AL's temakredse. Kommentarerne har altid kritikens vigtige stempel på sig, og AL har i forlængelse af kritikker også teorikonstruktive ambitioner, som han søger at omsætte i selvstændige bidrag til de forskelligartede sammenhænge, der belyses i afhandlingen.

AL virker åbent erkendelsessøgende, vil være udogmatisk og kritisk i alt, hvad han rører ved, og det må uforbeholdent anerkendes som en dyd.

Det er ambitionsmæssigt høje mål, forfatteren stiller sig selv, idet han vil behandle skismaet mellem demokrati (hoveder - antal stemmer) og marked (høveder - pengepungens størrelse) ud fra en særlig filosofisk såvel som generel samfundsvidenskabelig platform, hvor det gælder om at fremfinde, fremvaske eller "udlede", som AL skriver, eksistensbetingelser for demokrati og marked - hvor det dog er markedsbetingelserne, der de facto opholder forfatteren mest. Eksistensbetingelser afgrænses over for positivistisk forstået nødvendige og tilstrækkelige betingelser for et fænomens tilstedeværelse, og denne særlige forståelse - ikke uden inspiration fra kapitallogikkens metodologi i 1970'erne og 80'erne - pånøder værket en udpræget teoretisk-abstrakt karakter. AL forstår teori som indeholdende både "immanent teorikritik" og teorikonstruktion.

AL behandler såvel økonomisk teori som politisk teori, og på trods af genstandsforskelligheder mener han alligevel at kunne behandle begge teorikomplekser på samme måde, med samme fremgangsmåde i forsøget på at udlede "eksistensbetingelser" for marked og demokrati. Samtidig erklærer han (p. 1) at afhandlingen skal være "tværfaglig", uden at vi får at vide - eller klart får demonstreret -, hvad der ligger heri.

Det er således ikke markedets og demokratiets selvstændige, separate eksistensbetingelser, AL vil behandle, men den indbyrdes sammenhæng herimellem, eller rettere: uforeneligheden herimellem. Det er så spørgsmålet, om denne ambition også indfris. Trods mange interessante diskussioner, der til tider udtrykker nye og selvstændige synspunkter, efterlader afhandlingen som samlet projekt et indtryk af væsentlige svagheder. Afhandlingen ser bort fra områder, der må antages at være vigtige for projektet, den abstraherer fra vigtige dele af den relevante litteratur, og den er præget af en metodisk fremgangsmåde, der hverken er gennemført konsekvent eller fremstillet overbevisende. Samlet efterlader den således en vis rådvildhed: Hvori består den nye erkendelse, som bringer den samfundsvidenskabelige, herunder den økonomiske og politologiske forskning videre?

Det er uomtvisteligt, at afhandlingen er fyldt med spændende diskussioner. Meget får imidlertid eksegese-karakter mere end dybdegående teoretisk afklaring og konsistent teoribrug afhandlingen igennem. Deduktionsiveren brydes punktuelt af empiriske henvisninger, der nogle gange ligeledes bliver til argumenter.

Af en doktorafhandling må man forvente mere end spændende og lærde diskussioner. Diskussionen munder ganske vist ud i en konklusion, at modsætningen må ophæves ved at installere en decentraliseret socialistisk planøkonomi (p. 698), men konklusionen er hverken overbevisende udarbejdet eller udledt på en overbevisende måde.

Udvalgets fremstilling og diskussion af afhandlingen må nødvendigvis centreres omkring udvalgte hovedpunkter. Hovedvægten lægges på AL's brug af ejendomsbegrebet, fordi dette er helt centralt for afhandlingen. Herudover inddrages enkelte temaer og problemer i relation til afhandlingens hovedproblemstilling. Nedenstående fremlæggelse og diskussion skulle dokumentere bedømmelsesudvalgets betænkeligheder i forhold til afhandlingens videnskabelige resultater og forklare, hvorfor udvalget trods afhandlingens mange kvaliteter ikke kan give en positiv indstilling.

Oversigt over afhandlingen

Afhandlingen består af 5 bind på 728 s., der rummer 5 bøger samt en kort og en fyl- dig indholdsfortegnelse, en indledning, registre, et engelsk summary og en litteraturliste. Bøgerne er opdelt i 14 sektioner (A-N), der videre er opdelt i 47 kapitler plus en engelsk sammenfatning. Afhandlingen er velstruktureret og velskrevet.

Bind 1 rummer indledning og første bog. Indledningen (p. 1-11) begynder med tesen om modsætningen mellem økonomisk magt og demokratisk egalitet. Den skitserer herefter indholdet af de 5 bøger, behandler teorikritiske og videnskabsteoretiske problemer og fremhæver privatejendom som diskursens fundament. Bog 1 omhandler derpå "Privatejendom" (p. 13-76). Andet bind er bog 2: "Markedsøkonomi" (p. 77-243) og tredje bind er bog 3: "Kapitalisme" (245-560). De overvejende økonomiske analyser i de tre første bøger efterfølges derpå af mere politologiske studier. Fjerde bind er bog 4: "Demokrati" (p. 561-655). Femte bind omfatter bog 5: "Demokratisk socialisme" (p. 701-706) samt engelsk summary, et temaregister, et navneregister og en litteraturliste.

Relevant litteratur

Til det videnskabelige håndværk hører, at arbejdet hviler på kendskab til de relevante arbejder og herunder ikke mindst til den aktuelle forskning indenfor området. Udvalget finder imidlertid ikke, at AL i tilstrækkelig grad har inddraget den for behandlingen af området relevante litteratur. Indvendingen retter sig mindre mod AL's udvalg af teoretikere, der er gjort til skydeskive afhandlingen igennem, som mod dem, der er udeladt, og kunne have været inddraget og have bidraget til belysningen af problemstillingen.

Hvad angår den centrale modstilling af kapitalisme og demokrati ser afhandlingen bort fra, at hele den marxistiske tradition har leveret bidrag, der kunne have været konsulteret, fra klassiske diskussioner i 2. Internationale (Rosa Luxemburg, Lenin, Kautsky osv.) til aktuelle bidrag (fra Poulantzas til Bob Jessop). Ligeledes ser afhand-

lingen bort fra at der i den empirisk-analytiske tradition findes en righoldig litteratur om demokrati og dets forudsætninger, med substantielle, procedurelle og pluralistiske konceptioner. Hvad angår kapitalisme-diskussionen kunne andre akser end den valgte Böhm-Bawerk/Robinson-akse (kapital - rente - profit) også have været inddraget.

Nedenfor illustreres specifikt, hvorledes AL's manglende inddragelse af nyere teori om ejendoms- og besiddelsesbegreberne svækker argumentationen afhandlingen igennem.

Bog 1: "Privatejendom" er delt i 2 sektioner. Sektion A analyserer "Privatejendommens begreb" (p. 14-29) og sektion B diskuterer forskellige „Teorier om privatejendommen“ (p. 30-76).

Diskurserne heri er overraskende traditionelle for et arbejde med et kritisk sigte. Arbejdet er traditionelt i den forstand, at det ikke siger andet end, at de store klassiske og neoklassiske skoler – også i deres moderne udformning af teorien om ejendomsret – har vildført den økonomiske videnskab med deres uheldige dikotomi mellem fælles ejendom og privat ejendom.

Det eneste rigtige ved denne dikotomi er, at ejendom historisk set først optrådte som privat ejendom. Nyere forskning belægger, at der før privatejendommen eksisterede *besiddelse* (Besitz), jf. Zeit Hernando de Soto (1986 og 2000), Tom Bethell (1998), Richard Pipes (1999) såvel som Heinsohn og Steiger (1996). Da AL kender sidstnævnte værk (p. 519 ff.), undrer det udvalget, at han tilsyneladende ikke ved noget om dette forhold. Man må her tage den helt centrale betydning, som AL tillægger de politisk-juridiske bestemmelser af ejendomsbegrebet (p. 1) i betragtning, samt at forskellen mellem ejendom og besiddelse er en del af den grundlæggende viden, som enhver jurist er i besiddelse af.

Denne manglende distinktion mellem besiddelse og ejendom har den fatale konsekvens, at AL's interesse i ejendom – såvel privat som fælles ejendom - er begrænset til *brugsretten* på samme måde, som gør sig gældende for de klassiske og neoklassiske økonomer (p. 18 og 22).

Brugsretten er imidlertid ikke en ejendomskategori, men derimod en kategori der tilhører besiddelsen. Udtrykket 'besiddelse' dukker ganske vist kort op i afhandlingen, men den bliver straks forkastet som semantisk uvigtig: „... Det mindre forpligtende 'besiddelse' ville derfor egentlig være at foretrække for 'ejendom'; alligevel vil jeg fortsætte med at tale om 'privatejendom', da det nu en gang er den accepterede betegnelse. Overhovedet må det understreges at **ordene** er ligegyldige, **begreberne** altafgørende: det vigtige er den immanente begrænsning af den positive dispositionsret og fraværet af en sådan begrænsning vedr. den negative eksklusionsret“ (p. 23).

AL kunne eventuelt have opnået en klarere indsigt, hvis han havde reflekteret over den simple formel fra romerretten: „*proprietatis in iure consistit – possessio in facto non in iure consistit*“ – dvs. at besiddelse altid kun betegner det *faktiske* herredømme, mens ejendom derimod betyder det *retslige* herredømme over en sag.

Tillad os kort at opridsse de bestemmelser, som AL ser bort fra: Det faktiske herredømme har den, der faktisk kan bruge objektet i et eller andet omfang, til et eller an-

det formål, alene eller i fællesskab. Faktisk herredømme er ikke nødvendigvis fastlagt ved en lov. Det kan være fastlagt ved vold, som i feudalismen, eller gennem sædvaner og brugsmønstre, som i stammesamfundet.

Retligt herredømme har den, der - privat eller i fællesskab - kan afhænde, belåne og tvangsinddrive en ting eller et sagforhold. Det retlige herredømme er en retslig bestemmelse, som fastlægges ved lov, og som overvåges af uafhængige, frie dommere. Lov henviser i den forbindelse ikke til en institution, som beslutter ved vold eller sædvaner, men som legitimerer gennem en deraf uafhængig ret.

Ejendom er således en juridisk bestemmelse over et sagforhold, ikke sagforholdet selv. Som sådan er den hverken positiv eller negativ, men derimod neutral i den betydning, at der i forbindelse med ejendom i det mindste står to parter overfor hinanden som långiver og låntager, sådan som det sker i de to betydende kontrakttyper: købs- og kreditkontrakter.

I købskontrakten står ejeren af en sag overfor ejeren af en sum penge. Ejeren af sagen er långiver af pengesummen og låntager af sagen, mens pengeejeren omvendt er långiver af sagen og låntager af pengesummen. Ejendomsretten er her neutral. Den beskytter overdragelsen af sagen gennem overdragelsen af pengesummen, således at hverken långiver eller låntager lider nogen skade.

Også i kreditkontrakten er ejendomsretten neutral. Her står der ligeledes to ejere overfor hinanden, og igen er det ejeren af en pengesum og ejeren af en sag. Pengeejeren, som udlåner penge mod renter, er långiver af pengesummen, og låntager af pengesummen er sagsejeren, fordi han du over renten også må stille en sag af samme værdi som den lånte pengesum som sikkerhed. Han forbliver långiver af sagen, fordi han efter opfyldelsen af sine rente- og afdragspligter har en ret til tilbagelevering af den forpagtede sag i forhold til hans pengelångiver, som altså er låntager af sagen. Igen udfylder ejendomsretten i alt væsentligt en beskyttelsesfunktion: for låntager, som ikke mister sin som sikkerhed stillede ejendom, hvis han opfylder sine afdrags- og rente forpligtelser, og tilsvarende for långiver gennem muligheden for eksekution i låntagers ejendom, hvis denne ikke efterlever sine forpligtelser. Långiver, låntager og mulig tab af ejendom – disse væsentlige karakteristika ved pengeøkonomien - dukker imidlertid ikke op i AL's diskussion af privat ejendom. Hos AL findes der altid kun de rige, besidderne af privat ejendom, og de fattige, som er udelukket fra privat eje gennem ejendomsretten.

Der findes imidlertid ingen evige love i pengeøkonomien, der opretholder denne samfundsmæssige spaltning, og slet ikke gennem ejendomsretten. Ejendomsretten kan kun forhindre et ikke økonomisk betinget tab af ejendom hhv. en ligeledes ikke økonomisk betinget erhvervelse af ejendom som f.eks. gennem ekspropriation uden passende kompensation.

Bog 2: Markedsøkonomi

AL's utilstrækkelige fremstilling af ejendomsbegreberne i bog 1 har konsekvenser for hans analyse af markedsøkonomien bog 2. Dette er så meget mere beklagelsesværdigt, da hans kritik af den subjektive værditeori, sektion C (p. 77-112), er indsigtfuld og ofte rammende. Hans konfrontation mellem neoklassikerne i den snævre forstand (Jevons, Marshall) og den østrigske skole rummer værdifulde nye indsigter: (i) karak-

teriseringen af den neoklassiske værditeori som dualistisk og den østrigske som monistisk, (ii) påvisningen af at der kun er den sidste det leverer en konsistent pristeori, selvom den (iii) fører til et uholdbare resultater, så som at den økonomiske aktør 'arbejder sig til døde'.

Men også her forbliver AL noget traditionel. Ligesom de teoretikere, som AL kritiserer, bevæger han sig udelukkende i verden af tingslige sagforhold. Disse er imidlertid, som vi har set, udelukkende en kategori for besiddelse og ikke for ejendom. Således stiller han sig heller ikke spørgsmålet, hvad markedsinstitutionen betyder for låntager-ejeren, altså typisk en virksomhed: Den er stedet, hvor den må lave sin kreditfinansierede produktion til penge for at betale sin gæld inklusive renter. I den forbindelse må låntager orientere sig ved pengepriser – altså absolutte priser – hvorved klassikernes og neoklassikernes værdier eller relative priser kun har en sekundær betydning. Det medfører, at AL's „Fundamentet for en kritisk teori om markedsøkonomi“ i sektion D (p. 113-204) bliver lidet givende i forhold til en teori for ejendom. AL er her kun interesseret i privatejendommen som institution, der sikrer konsumenter og producenter valgfrihed, og i markedet som den institution, som løser koordineringsproblemet. AL's kritik af de herskende forestillinger, at markedet løser disse problemer harmonisk, lykkes ham ganske vist, og er også delvist original, men den evner ikke at sige, hvad markeds-fejlslag har at gøre med ejendom.

AL ved, at en tilstrækkelig analyse af markedet uden hensyntagen til pengene ikke er mulig. Han ser rigtigt, at det centrale spørgsmål ved behandlingen af pengene er spørgsmålet, om pengene er en vare eller ikke, således som han betoner i begyndelsen af sektion E om „Marked og penge“ (p. 205-243). Han belyser det igen ved en særdeles interessant modstilling af neoklassikerne (denne gang Walras) og den østrigske skole, som lader mange nye erkendelser skinne frem. Hans eget forsøg på at opstille en pengeteori er derimod skuffende. På samme måde, som de teoretikere, han kritiserer, afleder han udtrykkeligt ikke penge fra privatejendommen, men sætter dem derimod eksogent som samfundsmæssig eller statslig institution (p. 228). Dette er at beklage. AL's betoning af pengenes „ubetingede juridisk-politiske sikkerhed“ som modpol til den „konstitutionelle usikkerhed i privat virksomhed“ ville være udviklet bedre gennem et blik på seddelbankens regnskab. Den havde vist ham, at seddelbankens pengeanskaffelse ikke underligger andre love end dem, der gælder for kreditkontrakten. På aktivsiden har den fordringerne på penge overfor sine låntagere, forretningsbankerne, som kun modtager seddelbankens sedler mod renteløfter og god sikkerhed, og på passiv siden har den sine banknoter såvel som sin egenkapital til yderlig sikring af dens fordringer. Meget af dette mangler hos AL. I stedet er det eneste ved penge, der interesserer ham, om de som middel til overvindelse af ikke overensstemmende bytteønsker, altså som middel til koordination, ikke også er dysfunktionelle, dvs. forårsager kriser.

Det af ham konstaterede Janusansigt ved pengene er imidlertid en kimære. Det tilskriver nemlig noget til pengene i sig selv, som i virkeligheden følger af ejendomsforholdet med dettes typiske långiver-låntager-kontrakter, som kan føre til tab af ejendom og manglende betalingsevne.

Bog 3, "Kapitalisme" omfatter 300 af de i alt 728 sider. Den er ikke blot den mest omfangsrige, men også den mest betydende del af afhandlingen. Den besnærer gennem velovervejede diskurser om kapitalbegrebets forskellige facetter, der i sig selv evt. kunne være et grundlag for en disputats.

Temaet her er kapitalteorien i almindelighed, dvs. ud over teorien om kapital i snæver betydning desuden teorien om rente og profit. Efter "Teorihistorisk oversigt" over kapitalteorien i kapitel 17 (p. 245-260) følger en kritik af østrigsk kapitalteori i sektion F (p. 261-309), en kritik af Marx' kapitalteori i sektion G (p. 310-360) og en kritik af neoklassisk kapitalteori i sektion H (p. 361-436).

Kritikken af den østrigske skole og af neoklassikerne synes vellykket. Mindre vellykket er derimod kritikken af Marx hhv. bestemte marxistiske sider i de to førstnævnte kritikere: Således f.eks. når AL udleder, at „Renten er, nærmere bestemt, en rigdomspræmie, som den fattige betaler den rige“, (p. 308; sammenlign tilsvarende p. 439) eller når han roser Marx for indsigtens 'i kapitalismens skandale': „At pengene er blevet mål i sig selv, hvorved alle de fornuftige sammenhænge fra den almene markedsøkonomi vendes på hovedet“ (p. 348).

Sådanne udsagn kan kun fremsættes af en der ikke ser, at de ovenfor udførligt fremskillede kontrakter er retslige ejendomsbestemmelser, der handler om penge, det vil sige at de også skal opfyldes i penge. Hvis det ikke sker, truer den „fattige“ låntager den „rige“ långiver og sidstnævnte kan miste sin ejendom. En låntager er heller ikke nødvendigvis fattig. Han accepteres kun som låntager af långiver, hvis han er kreditværdig, altså råder over ejendom, som han kan stille som sikkerhed.

Den mangelfulde ejendomsteoretiske fundering i afhandlingen viser sig også i sektion I (p. 437-475), hvor AL udvikler en selvstændig kapitalteori. Den er i alt væsentlighed en teori om den „produktive“ virksomhedskapital, i hvilken AL mener at erkende kapitalismens væsen, medens finanskapitalen ses som noget, der i grunden er fremmed herfor (p. 439).

I den afsluttende sektion J (p. 476-560) om „Kapitalens særlige former“ bliver den mangelfulde ejendomsteoretiske fundering særlig mærkbar. AL diskuterer her i særlig grad finanskapitalen og renten. Denne diskussion er dog ikke mere økonomisk (på trods af rammende økonomisk kritik af bestemte teoretikere – især Marx), men derimod sociologisk. Begge fænomener har ifølge AL egentlig intet at gøre med kapitalismen. De er udtryk for forholdet mellem „rige“ og „fattige“. Ganske vist opfattes penge og kredit rigtigt som to forskellige ting, men det spørges aldrig, hvordan penge da egentlig dannes. Svaret – som påvist ovenfor: i kreditten – ville have ført til en fornyet overvejelse over, at alt væsentlige i pengeøkonomien baseres på grundlag af kontrakter mellem ejendomsindehavere, som må udtrykkes i penge og må opfyldes i penge. Og man kan ikke komme til disse penge uden en pengefrembringende institution, en seddelbank, ved hvilken man må gældsætte sig. Det betyder, at de første seddelbanker var *Kreditbanker* og ikke, som AL med mange nationaløkonomer tror, guldsmedjen, altså forløberne for *depositbankerne*.

Bog 4 og bog 5

Den utilstrækkelige ejendomsteoretiske analyse af markedsøkonomien og kapitalismen har videre negative virkninger på AL's analyser af demokrati i bog 4 og demokratisk socialisme i bog 5. AL ser ikke, at det, som gælder for privateje, også må have betydning for fælleseje: fri salgbarhed, belånbarhed og eksekution. Intet forhindrer, at menneskene slutter sig sammen som ejere i kooperativer eller andelsselskaber. (Marx troede fejlagtigt, at politiet ikke ville tillade dette). Men de må i så tilfælde

følge ejendomslovene, hvilket inkluderer risikoen for tab af ejendommen. Det, som derimod foresvæver AL som model for en demokratiske socialisme, er intet andet end fælles *besiddelse*, altså fælles udnyttelse af goder og ressourcer. Og i et samfund, hvor der kun findes besiddelse, der vil - ligesom i den centraliserede statssocialisme - retten og friheden forsvinde sammen med ejendommen. I stedet for et feudalt kommandosamfund vil vi i bedste tilfælde have et stammesamfund, som i indbyrdes forståelse kan regulere den materielle reproduktion, men som ikke tillader erhvervs-mæssig virke.

Hver gang man formoder at støde på en virkelig ny erkendelse, bliver dette indtryk ophævet af manglende fundering mht. ejendomsbegrebet. Dette betyder naturligvis ikke, at AL skal følge eller være enig i de fremførte betragtninger over ejendom, men han bør forholde sig videnskabeligt seriøst til sådanne betragtninger, og han må begrunde væsentlige kategorier (så som kategorierne penge, kredit og rente) økonomisk i pengeøkonomien og ikke simpelthen hævde dem på en ikke-økonomisk måde.

Det er godt og vigtigt at pointere privatejendom som forhold mellem mennesker, og det er ganske fortjenstfuldt at bruge kritikiveren så grundigt, som AL gør, ligesom de teorikonstruktive ambitioner fult ud må anerkendes. AL synes selv at have gjort et videnskabeligt fremskridt, idet der i forhold til den marxistiske tradition, AL tidligere har arbejdet med stærk inspiration fra, tages afstand fra Karl Marx's begreber, ligesom der i forhold til liberal tradition lægges afstand til den fokusering på individet, der ifølge AL skal erstattes med "privatejer".

AL synes - jf. det allerede sagte - at have overset Marx's centrale sondring mellem kapital som ejendom og kapital som funktion, hvor han i sine økonomiskrifter koncentrerer sig bevidst om det sidste (brug af brugsretten og konsekvenser heraf). De facto kommer AL til at lade den juridiske kodificering betyde meget for teoretiseringsforsøget. Alligevel har AL uvilje imod og lader statens ejendomssikring ude af betragtning, idet han mener sædvaneretten til fulde kan begrunde dette, hvormed han også skriver staten ud af afhandlingen.

Det kommer til at svække analysen igen, når han når til sit andet grundbegreb, demokrati, der konciperes helt ud om et stat-samfunds-forhold. Definitionen af demokrati ved politisk lighed (hvori politisk frihed skulle være absorberet samt tillægsbetingelsen flertalsstyre for en proceduræl forståelse) er et nok så rudimentært begreb om det kapitalistiske samfunds politiske sfære, det "rene" demokrati, der er ikke kun logiske, men også reale forudsætninger for kapitalismen. I dette teoriudviklende arbejde får AL også svært ved at skelne mellem eksistensbetingelser og nødvendige betingelser. Det er f.eks. også overraskende, at AL kan diskutere valutakriser uden en almen kriseteori.

Når rente begrundes med delingen mellem rig og fattig, der installerer et asymmetrisk magtforhold iflg. AL, er der hertil at sige, at det først var, da begreberne rig og fattig blev teoretisk oversat til modsætningen mellem lønarbejde og kapital, at man fik et gyldigt teoretisk begreb for forholdet. Begrebers tidshistoriske gyldighed kan ikke afkvalificeres som et blot nominelt spørgsmål eller som et moralsk funderet sammenhæng. Der er tendenser til, at AL bliver moraliserende i stedet for striks analyserende afhandlingen igennem. Forargelse over fordelingsmæssige uligheder kan ikke substituere kvalificeret analyse.

Til det utilfredsstillende i analysen af demokrati må føjes, at der ikke er nogen overgang til denne diskussion fra økonomianalysen, ingen introduktion eller diskussionsbro, som kunne gøre "det rene demokrati" som markedets uforenelige modsætning åbenbar. Med hensyn til de teorihistoriske dele går det ofte over stok og sten, og det er meget vanskeligt at afgøre, om den ene forfatter var mere demokratisk end den anden, som AL kaster sig ud i. Særligt bekymrende for afhandlingen er, at der ikke synes at ske en kumulativ styring eller effektivering af demokratiforståelsen - diskussionsresultaterne forekommer additive.

Sondringen mellem logiske og reale forudsætninger (p. 638-39) synes helt ydre, og de fremholdte forhold (fællesskabsfølelse, økonomisk lighed i et vist mål samt aktiv deltagelse) er ikke diskuteret i indbyrdes sammenhæng. Meget virker naivt, herunder også tilslutningen til Eastons politikdefinition (p. 641), hvor der hos Easton netop gøres en aspektbetragtning gældende inden for en systemteoretisk ramme. Analysens abstrakte karakter bliver illustrativt fremhævet, når AL's ræsonnementer starter og stopper med overvejelser over et modelsamfund på 5 medlemmer (p. 627-632). Forholdet mellem økonomi og politik er ikke reflekteret i afhandlingen. AL mangler et sfære-begreb for det politiske.

Behandlingen af "demokratisk socialisme" i sidste bog har en noget rudimentær karakter og er sine steder en uskøn blanding af teoretiske, historiske og normative udsagn, uden klar styring. Socialisme gøres lig med et menneskesyn, hvor det er beslutningsprocesser, der de facto har AL's interesse, men man kunne tilsvarende efterlyse et samfundssyn. "Samfundet" synes ofte blot synonymt med alle andre end den enkelte ejendomsbesidder.

Betragtningerne over decentral planlægning og beslutning forekommer udvalget at være naive og skitseagtige; ligesom alt implicit foregår inden for en nationalstatslig ramme. Borgerskabets politiske magt og faktiske handlemuligheder er ligeledes ladet helt ude af betragtning. Heller ikke begreberne interesse og magt er behandlet adækvat i analysen - bl.a. med det resultat, at udbytning gøres lig undertrykkelse (jvf. s. 351).

Om afhandlingens videnskabsteoretiske/metodologiske grundlag

Det er ganske indviklet at finde ud af, hvordan AL forstår sit videnskabsteoretiske grundlag, idet han insisterer på sammenhængen mellem genstand, metode og metodologi, og faktisk gør ontologi og metodologi til identiske størrelser. (Socialkonstruktivismen gør omvendt epistemologi og ontologi til eet). AL tager afstand fra centrale tanker i marxistisk teori, men vedkender sig også sin store gæld til Karl Marx, samtidig med at han punktuelt hævder en ren nominalisme og tilslutter sig værdirelativismen.

Han praktiserer en mindre skøn blanding af udledning af "eksistensbetingelser" ("pædagogisk logik" (p.9)) og udfoldelse af normativ teori, uden at læseren bliver klar over til fulde, hvordan han forstår disse sammenhænge. Havde den marxistiske tradition ikke klargjort "parteilichkeit-problematikken", der er uforenelig med nogle af de positioner, AL indtager. En delproblematik heraf er, hvordan AL mener det muligt at anvende økonomisk modeltænkning på politiske problemstillinger, når han hverken vil acceptere et kapitallogisk standpunkt og hårdt kritiserer liberale teoretikere, der gør noget tilsvarende?

Når AL insisterer så kraftigt på foranalysens niveauegenskab, forekommer det uforståeligt, at han inddrager historisk-empiriske materiale ikke kun som "illustrationsmateriale" (et 'pædagogisk fif', hvad det så end er), men også som argumenter for eller imod teoretiske udsagn. Påstande (p. 492) om at "lønmodtagersiden" er ændret gennem de senere årtiers dereguleringsbølge og de efterfølgende forklaringsforsøg over for det nye forhold mellem lønarbejde og kapital virker uden for den kategoriale fremstilling.

Det forhold, at AL kan afvise en moderne teori om ejendom og besiddelse, der er helt central for hans projekt, med en enkelt bemærkning, om at der er tale om et semantisk forhold og ikke et begrebsligt, er videnskabeligt uacceptabelt. Det viser, at det epistemologiske grundlag for afhandlingen er mangelfuldt piloteret. Distinktionen mellem det semantiske og det begrebslige forekommer vilkårlig. Der mangler simpelthen et fagligt/videnskabeligt kriterium for, hvornår der er tale om begrebslige forhold. Uden det er det subjektivt, hvad der forstås ved begreber. I denne sammenhæng synes AL at lade begrebet (in casu ejendomsbegrebet) være traditionshistorisk bestemt.

Hvis man mener at skulle analysere eksisterende begreber, er det vanskeligt at se, hvordan nye begreber kan være mulige i videnskaben. Netop hvis man som AL ønsker en kritik, der fører ud over det kritiserede, har man brug for et grundlag, der evner udvikling og forandring af i det mindste en del af begreberne. Vi har set, hvorledes det skaber vanskelighed for AL mht. at forene det i sig selv konservative, nemlig at analysere givne begreber, med det kritiske og normative, samt at han alligevel ikke synes at kunne undvære henvisning til empiriske forhold i argumentationen.

Man kan ikke lave videnskabelige begrebsanalyser uden at følge en begrebsanalytisk metode. Det er imidlertid ikke klart, hvornår og hvordan AL følger en sådan metode. Af det forhold, at en diskussion f.eks. afslører modsigelser, følger ikke, at diskussionen er en begrebsanalyse. En modsigelse er formel. En modsigelse kan løses ved at indføre en distinktion, men forskellen mellem en blot semantisk og en begrebslig distinktion mangler.

Konklusion

Afhandlingens ambitioner og faktiske præstationer hænger ikke sammen. Afhandlingen synes ikke at have bragt videnskaben afgørende videre i forhold til problemområdet. Det lykkes ikke AL at præsteret en overbevisende samlet, helhedsorienteret og sammenhængende teoretisering. Hovedindsatsen ligger på de kritiske dele af kapitalismeanalysen, hvor enkeltforfattere får læst lektien. Markedsøkonomiens intentionelle og ikke-intentionelle handlinger gås efter i sømmene, i teoribehandlinger, for at fremvaske modsætninger (eksempelvis modsætningen mellem produktion og behov). AL sonderer dog ikke mellem, hvad der er allokering- og koordinationsopgaver (eller systemer), hvor de første har markedet som afgørende fordelingscentral. Mange problemer synes at udspringe heraf. Markedsøkonomiens fundamentale allokeringproblestillinger kan netop ikke reduceres til koordinationsopgaver, der fordrer intentionel aktørhandling og "afstemning" af forståelse, handling og institutionelle betingelser. En videre konsekvens heraf er, at det er vanskeligt at se, om AL indbegriber markedet eller forudsætter det i modellerne ved diskussion af marked eller plan. Det er ikke alle steder, AL's analyser er lige stringente, og der argumenteres ikke altid

tilbundsgående, hvor hurtige argumentationskæder adskillige gange får lov til at gøre det ud for et samlet "teoriopgør".

Der foregår ikke en klar progression i afhandlingen. Der er snarere tale om en række delproblematikker, der behandles for sig, og som ikke samlet betyder en klar behandling og progression i forhold til et hidtidig opnået vidensniveau omkring en central tese, problemstilling eller tilsvarende. AL søger at udvikle så mange delproblematikker omkring kapitalismeanalysen med teorikommentarer og partielt selvstændige teoretiseringer (privatejendom, pengeteori osv.), medens den overordnede problemstilling uforståeligt bliver underbelyst efter femte bogs demokratiovervejelser. På den måde kommer trådene ikke til at blive samlet tilfredsstillende.

Selvom afhandlingen er lærd, ofte brillant og sine steder indeholder nye indsigter efterlader den, som anført, et indtryk af rådvildhed med hensyn til det videnskabelige fremskridt i forhold til projektets problemstilling, hvorfor vi ikke kan give en positiv indstilling.

Henning Jørgensen
professor
Aalborg Universitet

Otto Steiger
professor
Universität Bremen

Lennart Nørreklit
formand, lektor, dr.phil.
Aalborg Universitet

Date sent: Thu, 03 Oct 2002 12:12:00 +0200
From: "Prof. Dr. Otto Steiger" <osteiger@uni-bremen.de>
Subject: Bedømmelse av Anders Lundkvists avhandling
To: "Dekan prof. Margrethe Nørgaard" <samf@aua.auc.dk>,

Bästa professor Nørgaard,

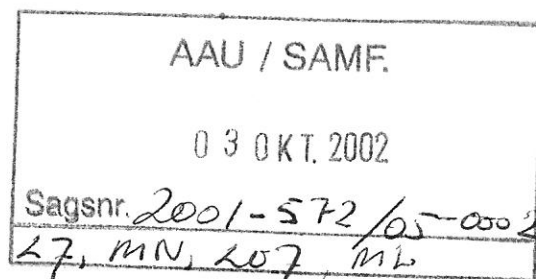
Härmed bekräftar jag att jag anslutar mig helt till den bifogade bedömmelsen av professor Henning Jørgensen, lektor och fil.dr. Lennart Norreklit samt undertecknad av Anders Lundkvists avhandling

. "Hoveder og Høveder - en socialistisk og demokratisk kritik af det private samfundet" (2002)

Min underskrift på originalet följer efter min återkomst från en föreläsningsresa till Lettlands Universitet i Riga den 15:e oktober 2002.

Med vänliga hälsningar

Otto Steiger,
professor i nationalekonomi
Universität Bremen
FB 7 Ökonomie
Institut für Konjunktur- und
Strukturforschung
Wilhelm-Herbst-Str. 5
D-28359 Bremen
Tyskland
Tel.: +49(0)421/218-3071, -3226
Fax: +49(0)/421/218-4336
E-mail: osteiger@uni-bremen.de

----- Ursprüngliche Nachricht -----
Betreff: bedømmelse
Datum: Thu, 3 Oct 2002 10:38:40 +0200
Von: Henning Jørgensen <henningj@socsci.auc.dk>
An: osteiger@uni-bremen.de